
THE WAR AND PEACE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA – VICTIMOLOGICAL EXAMINATION

Azra Adžajlić-Dedović

University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, aadzajlic@fkn.unsa.ba

Goran Kovačević

University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Abstract: The authority and legitimacy of nation-states have changed, and national governments are becoming powerless, irrelevant and unable to control the events happening within their own borders. A particular area, as a component of a given state action, loses its legal and practical significance as well as its importance as a geographical “place of action”. The loss of power of the state allows for legal uncertainty within the state which is at the same time a direct threat to peace, at regional and global level. Article 39 of the United Nations Peace Charter commits all United Nations peacekeepers in the following words: “The Security Council shall determine the existence of any threat to peace, disturbance or aggression and make recommendations or decide what action shall be taken in accordance with Article 41; 42. for the maintenance or establishment of international peace and security. The war could only be justified like of „self-defence“, and in practice we have: pro-democratic intervention, intervention to protect own citizens and humanitarian intervention. When the state can convince the International community that the war is only choice for defence own citizens and territory – the war is „just war“.

Keywords: Victimology, State, Power, „Restorative Justice“, Bosnia and Herzegovina

RAT I MIR U BOSNI I HERCEGOVINI - VIKTIMOLOŠKI OGLED

Azra Adžajlić-Dedović

Fakultete za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, aadzajlic@fkn.unsa.ba

Goran Kovačević

Fakultete za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

Sažetak: Autoritet i legitimitet nacionalnih država su promjenjeni, a nacionalne vlade su u velikoj mjeri nemoćne da kontrolišu ono što se dešava unutar njihovih granica. Gubljenje moći države omogućava pravnu nesigurnost unutar države koja je istovremeno direktna prijetnja miru, na regionalnom i globalnom nivou. Povelja mira Ujedinjenih naroda članom 39. obavezuje sve države članice Ujedinjenih naroda na očuvanje mira sljedećim riječima: “Vijeće sigurnosti utvrđuje postojanje svake prijetnje miru, narušenje mira ili čina agresije i daje preporuke ili odlučuje koje će se mjere poduzeti u skladu s člancima 41. i 42. radi održavanja ili uspostavljanja međunarodnog mira i sigurnosti. Rat je opravdan samo kao samoodbrana, i u praksi imamo: pro-demokratske intervencije, intervencije u zaštitu vlastitih građana i humanitarne intervencije. „Pravedan rat“ – je rat kada država može uvjeriti Internationalnu zajednicu da je rat jedini izbor za obranu vlastitih građana i TERITORIJE.

Ključne riječi: Viktimologija, Država, Moć, „Restorativna pravda“, Bosna i Hercegovina

1. UVODNO RAZMATRANJE O RATU I MIRU U BOSNI I HERCEGOVINI

„Oprost je uvid u vlastiti bitak da mržnja nije potrebna za opstanak i da je samosažaljevanje maska i izgovor pod kojim kažnjavamo sami sebe i druge oko sebe. Oprostiti znači osloboditi se potrebe uzvraćanja istom mjerom i potrebe nanošenja drugome patnji koje smo sami podnijeli. Oprost je konac kruga boli u kojem jednom počinjeno zlo uvijek iznova pronalazi nove žrtve“ (Vučković, 1995:19).

Ante Vučković, franjevac, rođen 1958. godine, profesor filozofije na Franjevačkoj teologiji u Makarskoj i na Papinskom sveučilištu "Antonijum" u Rimu.

„Unutar svojih granica država polaže isključivo pravo na legitimna sredstva za primjenu sile. Da bi se zaštitio naš cijenjeni kulturni identitet, bez kog bismo iskusili zaista duboko otuđenje, ove države-nacije, u odnosu na druge države, polažu pravo na teritorijalni integritet i politički legitimitet na određenoj teritoriji!“ (Nilsen, 2009: 53).

Bosna i Hercegovina historijska je i pravna činjenica, koja je potvrđena sa njenim priznanjem od strane članica Ujedinjenih naroda 1992. godine. Pojam „država“ obuhvata ukupnosti vladinih institucija i zvaničnika, ali i suverenu vlast nad određenim stanovništvom koje živi na određenoj teritoriji. Primjena sile države u uskoj je vezi sa pojmom suvereniteta, jer je primjena sile od strane države ograničena njenim „suverenitetom“. Međutim, u 21. stoljeću, ratovi koji su potakli migracije stanovništva (izbjeglice i politički azilanti) učinili su granice poroznim, a suverenitet manje značajnim zbog čega Ofe Klaus (1999) u knjizi „Modernost i država“ tvrdi „da je suverenitet postao nominalan, vlast anonimna, a njeno mesto upražnjeno“, ili kako to Vasović Vučina (2004), u knjizi „Legitimitnost, legalnost i civilno društvo“ objašnjava „deo moći se prenosi sa nivoa države na šire, odnosno više, nivoe regionalnog i globalnog organizovanja. Suverenitete država su ugrozili supernacionalni entiteti i tvorevine zloupotrebljavajući „pravo na samoopredjeljenje do odcjepljenja naroda“ i dajući prednost pri tome manjima da „odlučuju o budućnosti države i suverenitetu“ što nije slučaj Bosne i Hercegovine, u kojoj bi prema do sada potpisanim i preuzetim međunarodnim dokumentima, otcjepljenje dijela teritorije bilo moguće samo ukoliko se 61% stanovnika/građana Bosne i Hercegovine sa tim saglasi na od države raspisanom referendumu. Entiteti nemaju pravo na raspisivanje referenduma o otcjepljenju. Za ostvarenje pravednog rješenja nedostaje politička volja i odlučna upotreba ljudske inteligencije. Manjak političke volje proizilazi iz nečijih utvrđenih interesa, najviše klasnih interesa s obje strane, ali to u ovom radu ne moramo da predstavimo. Mir koji je u Bosni i Hercegovini na svakim izborima upitan „zbog prava naroda na samoopredjeljenje do otcjepljenja“ samo je politički spin radi ostanka na vlasti nacionalističkih partija koje svoje izbore dobijaju na odbrani „narodnih interesa“ ili „vitalnih nacionalnih interesa“. Dakle, da zaključimo MIR U BOSNI I HERCEGOVINI JE NEUPITAN, a međunarodno priznanje ima samo država Bosna i Hercegovina u kojoj su ustavom prava naroda uzdignuta na najviši nivo, tako da prava kolektiviteta ugrožavaju individualna prava i vladavinu prava.

„Mir je svrha svake države, i one ga isporučuju sprovođenjem zakona. Mir je validna artikulacija i distribucija društvene moći. Prema tome, svrha države je mir, a svrha mira kontrola (naše) budućnosti, što se postiže procesom važenja zakona“ (Babić & Bojanić, 2009: 15.). S tim u vezi možemo zaključiti da kada su kolektivna prava ispred individualnih uvijek je ugrožen mir i budućnost naše djece, a kada kolektivna prava imaju veći značaj od individualnih onda su nam svima ugrožena sva naša elementarna ljudska prava. „Ako je svrha države mir onda je svrha svetske države trajni svetski mir u kome se sukobi ne bi tolerisali a svi učesnici u sukobima bi se tretirali kao kriminalci (Babić & Bojanić, 2009: 16.). Prema Ignjatijefu, svrha ljudskih prava je »zaštita ljudske delatne sposobnosti, a, time, i zaštita ljudi kao delatnika od zlostavljanja i ugnjetavanja. Ljudskim pravima se štiti suština negativne slobode, slobode od zlostavljanja, ugnjetavanja i grubosti« (Ignjatijef, 2006: 18). Dakle, da bismo bili ravnopravni ili izjednačeni u pravima sa drugim ljudima nije dovoljna tolerancija već je neophodno omogućiti uživanje i zaštitu ljudskih prava za sve građane. Očigledan primjer nepoštovanja i netolerancije, a time i nerazumnih zahtjeva, ili zloupotrebe prava je nacionalizam u multikulturalnim i multietničkim sredinama, a kada je pravo na kolektivno samoopredjeljenje potaknuto nacionalizmom, ono gubi svoju jasnu vezu sa zaštitom ljudskih prava, jer nacije u takvim slučajevima preuzimaju ovlašćenje da žrtvuju pojedince ili narode, predstavljajući to kao svoje **pravo na samoopredjeljenje.**

„U slučaju rata Kant predlaže imenovanje ambasadora mira čija bi funkcija bila da civilizuju odnose time što bi imali mogućnost da zverstva iznesu na vidjelo“ (Nizen, 2009: 225.). Javnost igra značajnu ulogu i kod Kanta. Ona čini da vlade pristupe "zakonski" ili "pravno" orijentisanim debatama, jer iz zdravorazumskih razloga ne mogu da dopuste da ne učestvuju u takvim razgovorima: "Ljudi se neće otvoreno usuditi da (...) si zajedno odbiju pokoravanje bilo kom pojmu javnog prava (koje je posebno značajno u slučaju međunarodnog prava) (Nizen, 2009: 225.). Kant zaključuje: „da čak i ako narodi koji nemaju državu ne mogu biti pravni subjekti međunarodnog prava, postoji dužnost, u okviru međunarodnog prava koje se odnosi na narode koji nemaju državu, dužnost da ne smeju biti pokoreni ili kolonizovani (Nizen, 2009: 233.). Prema Šaron Anderson-Gold, Kant tvrdi „da odbijanje takvih država, koje su već odbacile međunarodne zakone i savez, da priznaju ljudska prava interno, može biti shvaćeno kao znak da se toj državi ne može verovati ni na planu spoljnog mira i zbog toga se ona može smatrati kao suštinska prijateljstva svima. Kant smatra da je dozvoljeno da ostale države, kada su suočene sa "nepravednim neprijateljem", liše tu nepravednu državu njene moći "da ponovo dela na sličan način" (Anderson – Gold, 2009: 257).

Razvoj čovječanstva uticao je na razvoj „modernih država“, ali i na promjenu odnosa između ljudi u konfliktima; bilo da je riječ o konfliktima na mikro ili makro nivou. Tačnije, historija ratovanja uči nas pravilima ponašanja za vrijeme rata, ali i međunarodna dokumenta kojim se precizno uređuju odnosi zaraćenih strana (međunarodno humanitarno pravo). Vestfalskim mirom iz 1648. godine postavljeni su temelji moderne zajednice, a sistem i načelo suverenosti bili su ugroženi od sila Osovine u Drugom svjetskom ratu (Trojnim paktom iz 1940. godine). Međutim, i formalno značaj suvereniteta potvrđen je kada su predstavnici svih država učesnici Evropske konferencije o bezbjednosti i saradnji 1990. godine potpisali "Parišku povelju za novu Evropu", ali su se od tada do danas desili „Ratovi u bivšoj Jugoslaviji“ i „kontrolirani ratovi“ širom svijeta, što je značajno promijenilo geopolitičku kartu

svijeta, ali i političke i ekonomske odnose u svijetu. Međutim, i pored toga što je u Enciklopediji javnog međunarodnog prava sadržan opis „pravednog rata“, većina ratova koji su do sada vođeni bili su „nepravedni ratovi ili agresije“, kao što je i rat koji se u periodu od 1992. do 1995. godine dogodio u Bosni i Hercegovini. Upravo rat u Bosni i Hercegovini bit će „primjer i dokaz“ kroz historiju, koja bi trebala biti „učiteljica života“, da su „zemljani – ili stanovnici Svijeta“ kroz međunarodno humanitarno pravo, a posebno kroz međunarodno javno pravo u posljednjih dvadeset godina odstupili od „teorije pravednog ratovanja“ i umjesto „Pravdi“ poštovanje iskazali „Sili i Moći“ čime smo svi postali sljedbenici i PODANICI „najačih i najmoćnijih“ država svijeta. *Dakle, izgleda da država nužno pretpostavlja neki određeni kolektivni identitet, jedno "mi" koje nešto hoće i koje je u stanju da tu volju artikulira u "svoje zakone". Otud zakoni moraju da budu "naši zakoni". U suprotnom oni ne bi bili obavezujući za nas. Pojam pravde ne bi mogao da se konstituiše na toj osnovi* (Babić & Bojanić, 2009: 15.). Ako ne slijedimo međunarodno pravne norme ne možemo očekivati pomoć, podršku i zaštitu od međunarodne zajednice i međunarodnih organizacija od značaja za održanje svjetskog mira, a ako ratove ne možemo dobiti, nemoralno ih je voditi, jer u njima trajno možemo izgubiti „suverenitet“. *„Zaista, sredstva za očuvanje i stvaranje mira koja su na raspolaganju UN-u i regionalnim organizacijama (za unutrašnje i međunarodne sukobe) i dalje su u finansijskom i vojnom pogledu žalosno nedovoljna. A nastojanja da se ograniči širenje oružja masovnog uništenja do sada su bila sporadična i uglavnom nedelotvorna“* (Babić & Bojanić, 2009: 43.).

No, međutim svijet može kroz poštivanje ljudskih prava i vladavinu prava u okviru i pod nadzorom Ujedinjenih naroda omogućiti trajni mir u svijetu. *„U ovom trenutku, nacionalno pravo ne obeshrabruje razvoj diktatura, i time, onima koji su na vlasti, osigurava pristup ogromnom ličnom bogastvu na štetu unutrašnjeg razvoja. Svakako, time što se svakom ko ima vlast daje pravo da prodaje nacionalna prirodna bogastva, sadašnji međunarodni zakoni i praksa dopuštaju ovakav vid političke korupcije“* (Anderson – Gold, 2009: 257.).

2. IZGRADNJA MIRA U BOSNI I HERCEGOVINI OD DEJTONSKOG MIROVNOG SPORAZUMA (OD 1995.)

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini parafiran je 21. novembra 1995. godine u Daytonu, a potpisan 14. decembra 1995. godine u Parizu, i donesen je u namjeri da se okonča „tragičan sukob u regionu“, radi čega su međunarodni zvaničnici na potpisivanje Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini pozivali sljedeće strane ili države od značaja za mir i to: *“Republiku Bosnu i Hercegovinu, Republiku Hrvatsku i Saveznu Republiku Jugoslaviju“* da se potpisivanjem i prihvatanjem uslova iz ovog Sporazuma obavežu na *“okončanje tragičnog sukoba u regionu”* i *“na promociju trajnog mira i stabilnosti u regionu”*. Dalje, u uvodu ovog Sporazuma stoji: *“Primajući k znanju sporazum od 29. augusta 1995. koji ovlašćuje delgaciju Savezne Republike Jugoslavije da u ime Republike Srpske potpiše dijelove mirovnog plana koji se tiče Republike Srpske, uz obavezu da implementira sporazum koji je donesen striktno i posljedično”*. Tako je 1995. godine, radi mira, Bosni i Hercegovini ovim mirovnim sporazumom nametnuta nova državna i teritorijalna organizacija prema kojoj Republika Srpska, Federacija Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikt - kao samostalna administrativna cjelina, imaju posebnu i drugačiju organizaciju vlasti unutar države Bosne i Hercegovine, iako međunarodno-pravni subjektivitet ili priznanje ima samo država Bosna i Hercegovina.

Pravo žrtve na reparaciju zajamčeno je članom 8. Univerzalne deklaracije o zaštiti prava čovjeka, članovima 2. i 9. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, članovima 3. i 14. Konvencije Ujedinjenih naroda protiv torture i Deklaracijom UN-a o pravima žrtava (1985). Reparacija je do sada uspješno primjenjivana kao poseban oblik plaćanja ratne štete predviđene ugovorima o miru, a sastojala se iz isplate novčane nadoknade, isporuke robe, ustupanja određenih predmeta, pa čak i osvojenog zemljišta, kako bi se zadovoljile žrtve. Međutim, iskustvo Drugog svjetskog rata govori nam da reparacija štete žrtvama nije bila podređena isključivo interesu žrtava, već pobjednika ovog rata. Principi reparacije regulirani su posebnim sporazumima koji su potpisani 14. januara 1946. godine u Parizu, a koji su bili u skladu sa Postdamskim sporazumom iz 1945. godine, s tim da je *“osnovna karakteristika svih tih odredaba o reparacijama u tome što se ne ide za punim obeštećenjem ratom i agresijom prouzrokovane štete (jer je praksa posle 1919. pokazala da je to nemoguće), već se zadovoljava restitucijom opljačkane imovine, zaplenom neprijateljske imovine na teritoriji pobjedačke države i obavezom plaćanja određene svote, čiji se iznos određivao u granicama platne sposobnosti dužnika”* (Pravna enciklopedija, Grupa autora, 1985: 1414). Ovim Postdamskim sporazumom potvrđene su i odluke iz Moskovske deklaracije od 30. oktobra 1943. godine o gonjenju i kažnjavanju ratnih zločinaca, te su se u skladu sa Sporazumom iz Londona od 8. avgusta 1945. godine formirali Međunarodni vojni sudovi u Nirnbergu i Tokiju za izricanje presuda njemačkim i japanskim državnim i vojnim rukovodiocima koji su bili vođe, organizatori, podstrekači ili izvršioци ratnih zločina. Međunarodni vojni sud u Nirnbergu je *“izrekao presudu kojom su 12 optuženih njemačkih ratnih zločinaca osuđeni na smrt vješanjem, trojica su osuđena na doživotni zatvor, četvorica na vremenske kazne zatvora, dok su trojica optuženih oslobođeni od odgovornosti”* (Tomić, 2001: 17), dok je Međunarodni vojni sud u Tokiju *“sudilo dvadeset pet japanskih državnih i vojnih*

rukovodilaca” (Tomić, 2001: 17). Na osnovu presuda izrečenih za zločine u Drugom svjetskom ratu zaključujemo kako se shvatanje krivice u međunarodnom pravu mijenjalo sa odnosom prema odgovornosti izvršioca zlodjela, tako je i pitanje odgovornosti koje je od presudnog značaja za utvrđivanje adekvatne reparacije, ili ratnog obeštećenja, trebalo da ima i presudnu važnost u utvrđivanju visine naknade sa sve žrtve ratnih zločina. Međutim, kako smo već prethodno istakli, reparaciju za štete počinjene u Drugom svjetskom ratu utvrđivali su pobjednici, ili Savezničke sile (USA, Rusija, Velika Britanija), a **u situacijama kada u ratu nema pobjednika**, a međunarodna zajednica nije potvrdila činjenicu agresije na jednu državu presudom Međunarodnog suda pravde, restitucija postaje upitna i svjesno se zapostavlja te prepušta “zaraćenim stranama” da se u mirovnom procesu same dogovore o adekvatnoj nadoknadi štete za državu i njene građane. U takvim situacijama, kao što nam to pokazuje iskustvo Bosne i Hercegovine, žrtva i zločinac već u mirovnom procesu mijenjaju uloge tako što se izjednačavaju u pravima (Republika Srpska izjednačena je u pravima kao strana potpisnica mirovnog sporazuma sa Republikom Bosnom i Hercegovinom, iako samo Republika Bosna i Hercegovina ima međunarodnopravni i historijski kontinuitet, a Republika Srpska nastala je kršenjem normi domaćeg i međunarodnog prava i izdajom države Bosne i Hercegovine). Pravdu za žrtve, a time i reparaciju za štete učinjene u ratu u Bosni i Hercegovini trebalo je precizno i posebnim članovima urediti Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton, 1995.) ili Sporazumom o ljudskim pravima (Aneks 6. na Ustav Bosne i Hercegovine (Aneks 4.)).

Prema članu II pragraf 8. Ustava Bosne i Hercegovine: “*Sve kompetentne vlasti u Bosni i Hercegovini će surađivati sa i obezbjediti neograničen pristup: bilo kojim međunarodnim posmatračkim mehanizmima ljudskih prava koji su uspostavljeni za Bosnu i Hercegovinu; nadgledajućim tijelima uspostavljenim putem međunarodnih sporazuma navedenih u Aneksu I u ovom ustavu; Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (a naročito će se pridržavati naredbi koje su izdane po članu 29. Statuta Tribunalala); i bilo kojoj drugoj organizaciji ovlaštenoj od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda sa mandatom koji se tiče ljudskih prava ili humanitarnog prava*”. Prema ovom članu Ustava svi državni, entitetski i lokalni organi vlasti trebali su biti formirati i ustrojiti mehanizmima za zaštitu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, a to su: Komisija za ljudska prava, Ured ombudsmena, Dom za ljudska prava, Komisija za raseljena lica i izbjeglice, ali im i omogućiti brži i uspješniji rad, što se nije dogodilo o čemo najbolje svjedoči ponovna izmjena Zakona o ombudsmenima u Bosni i Hercegovini koji dokazuje da ni dvadeset godina poslije rata ova institucija još uvijek nema usklađen zakondavni okvir sa evropskim pravnim normativima i standardima. Pored toga, Bosna i Hercegovina je bila dužna da formira posebne organe koji će omogućiti redovno izvještavanje međunarodnih mehanizama koji su predviđeni međunarodnim dokumentima navedenim u Aneksu I na Ustav Bosne i Hercegovine, te da formira institucije za saradnju sa Međunarodnim tribunalom za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji od 1991. godine, a uspostava ovih mehanizama i prije svega zakonskog i finansijskog osnova za realizaciju istog odvijala se jako sporo, a kao i implementacija preporuka ovih međunarodnih organa, što je svakako sekundarna viktimizacija žrtava rata, koju su izvršili ili joj doprinijeli oni koji bi trebali biti „glasnogovornici“ ili „zastupnici“ realizacije interesa i prava žrtava u zemlji i inostranstvu (parlamentearne i narodna skupština u Bosni i Hercegovini). Aneks 6 također poziva međuvladine organizacije i njihove organe kao što su Komisija za ljudska prava, Visoki komesar za ljudska prava, OSCE i drugi, da nadgledaju primjenu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, a svi organi vlasti trebali su surađivati sa tim organizacijama, kao i sa nevladinim organizacijama, te podržati i pomoći aktivnosti zaštite i unapređenja ljudskih prava.

S tim u vezi, a u skladu s obavezama koje proizilaze iz Aneksa 6, tek pet godina od potpisivanja mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, osnovano je u aprilu 2000. godine Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i Zakonom o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine određeno je da ovo Ministarstvo preduzima radnje u ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine nadležno je i za praćenje i provođenje međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda, promoviranje i zaštitu ličnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda, koordinaciju i pripremu izvještaja nadležnim domaćim organima i institucijama, ali i međunarodnim institucijama i organizacijama (o provođenju obaveza iz međunarodnih konvencija i međunarodnih dokumenata, kreiranje i provođenje aktivnosti na ispunjavanju obaveza Bosne i Hercegovine u pogledu prijema u evroatlantske integracije, a posebno u vezi sa primjenom Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola u Bosni i Hercegovini). Radi ispunjenja ovih obaveza, ovom Ministarstvu naloženo je da uspostavi zastupnika/agenta Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i Ureda zastupnika/agenta Vijeća ministara Bosne i Hercegovine pred Evropskim sudom za ljudska prava, ali i da formira Agenciju za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini, te da saraduje sa institucijama i organizacijama zaduženim za traženje nestalih lica, sa Crvenim krstom/križom Bosne i Hercegovine i Međunarodnim komitetom Crvenog krsta/križa, te drugim humanitarnim organizacijama.

U sklopu realiziranja Aneksa 7 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine zaduženo je i za praćenje i nadzor, putem kreiranja i provođenja politike u oblasti povratka izbjeglica i raseljenih lica, projekata rekonstrukcije i obezbjeđenja drugih uslova za održiv povratak, koordiniranje, usmjeravanje i nadzor u okviru

Komisije za izbjeglice i raseljena lica, aktivnosti entiteta i drugih institucija odgovornih za provođenje politike u ovoj oblasti i sve ostale aktivnosti propisane Zakonom, i/ili koje se odnose na provođenje Aneksa VI i VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini je poslala na čitavu teritoriju promatrače čiji je zadatak da surađuju sa vlastima kako bi im pomogli u primjeni ljudskih prava, a vlasti Bosne i Hercegovine su po Ustavu i Aneksu 6. o ljudskim pravima bile dužne surađivati sa organima koji djeluju na zaštitu međunarodnog humanitarnog prava, s tim da je Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton, 1995.) dao Visokom komesarijatu Ujedinjenih naroda za izbjeglice odlučujuću ulogu u pomoći entitetima u primjeni prava izbjeglica na povratak.

„Sloboda sadržana u postupku donošenja zakona podrazumijeva mogućnost da, prvo, zakoni mogu biti različiti, i drugo, da se mogu mijenjati. Kako sada stvari stoje, princip teritorijalnosti sadržan u artikulaciji zakona na veoma zgodan način čuva oba ova svojstva, i mogućnost različitosti zakona i mogućnost njihove promene“ (Babić, 2009.: 9.).

Subjekti međunarodnog prava dužni su isticati zahtjeve za realiziranje nekog svog interesa prema međunarodnoj zajednici, a osnove na kojim počivaju ovi zahtjevi mogu biti pravni i politički. Važno je pri tome znati da u međunarodnom pravu postoji podjela na privatno i javno pravo, a privatno-pravni odnosi između država regulirani su međunarodnim privatnim pravom, dok su ostali odnosi regulirani međunarodnim javnim pravom. U skladu sa podjelom na međunarodno privatno i javno pravo u međunarodnoj pravnoj teoriji, postojala su različita shvatanja o odnosu državnog i međunarodnog prava, od teoretičara koji su državnom pravu dodjeljivali primat u odnosu na međunarodno (ovo shvatanje svodi se na ideju apsolutnog suvereniteta) do onih koji su zastupali suprotno gledište i primat dodjeljivali međunarodnom pravu (jer međunarodna zajednica u sebi sadrži vlast koja je nezavisna od ljudi koji žive na jednoj određenoj teritoriji). Prema Jankoviću: *“Nasuprot ovih teorija, teoretičari »dualizma« smatrali su državno i međunarodno pravo za dva potpuno odvojena domena, dok su predstavnici »monističke teorije« tretirali »državno pravo kao pravo koje je delegirano od strane međunarodnog prava«* (Janković, 1970: 11). Ukoliko se osvrnemo na trenutna dešavanja na svjetskoj političkoj sceni u XXI stoljeću, sa sigurnošću možemo ustvrditi da je preovladala »monistička teorija«, prema kojoj bi državno pravo trebalo biti delegirano od međunarodnog i zajedno sa njim činiti jedinstven pravni poredak ili međunarodni poredak. Ali, da li će se ova teorija, a sa njom i međunarodni poredak održati, vidjet ćemo ubuduće. Razloga za sumnju ima mnogo, a jedan od osnovnih je činjenica da državno pravo još uvijek ima primat nad međunarodnim u nekim državama, među kojim su i USA (Sjedinjene Američke Države) kao simbol demokratije.

Međunarodno pravo, a sa njim međunarodni poredak, utemeljeno je na izvorima koji mogu biti materijalni i formalni. Pod materijalnim izvorima međunarodnog prava većina teoretičara pravi razliku između takozvanog »idealnog prava« (ili pravo posmatrano u idealnom obliku) i »ugovornog karaktera međunarodnog prava«. Doktrinu idealnog prava razvila je prirodnopravna teorija prema kojoj je idealno pravo skup moralnih pravila koja propisuju ponašanja u međunarodnim okvirima. Nasuprot prirodnopravnoj školi, pozitivisti su razvili teoriju koja polazi od ugovornog karaktera međunarodnog prava, prema kojoj je državama ostavljeno da one svoje odnose reguliraju prema svojoj volji, a ova volja prema Jankoviću *»izaziva tj. stvar, pravno pravilo koje obavezuje njihove subjekte. To je snaga koja donosi pravno pravilo, koje obezbjeđuje njihovu primenu i od koje zavisi njegov društveni, odnosno međunarodni opstanak«* (Janković, 1970: 13). Dakle, jasno je da primjena međunarodnog prava ovisi od formalnih izvora međunarodnog prava u koje svrstavamo: međunarodne ugovore, međunarodne običaje, opća pravna načela priznata od strane civiliziranih nacija, sudske odluke i doktrinu, unilateralne (jednostrane) deklaracije i odluke Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Međunarodni ugovori i običaji glavni su izvori međunarodnog prava, a o sudskim odlukama i doktrini u međunarodnom pravu, te odlukama Generalne skupštine Ujedinjenih nacija i općim pravnim načelima koja su priznata od strane civiliziranih nacija na taj način što su stekla pravo građanstva putem recepcije u velikom broju državnih sistema, te unilateralnim deklaracijama, govorit ćemo dalje u kontekstu ili slučaju Bosne i Hercegovine.

Od ovih međunarodnih ugovora koji su od posebnog značaja za Bosnu i Hercegovinu i prema kojim postoji obaveza izvještavanja ugovornim tijelima o stanju ljudskih prava za države potpisnice, izdvajamo dokumente koji su navedeni u Aneksu I na Ustav Bosne i Hercegovine. Osim ovih međunarodnih ugovora, koji Bosnu i Hercegovinu pravno obavezuju, neophodno je posebnu pažnju posvetiti Evropskoj konvenciji za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda, koja je usvojena u Rimu 1950. Ova Konvencija i protokoli koje smo ratificirali uz nju, značajni su zbog naših nastojanja da postanemo članicom Evropske unije, a poštivanje i zaštita prava koja ona proklamira neophodan su uslov koji Bosna i Hercegovina mora ispuniti da bi postala ravnopravnom članicom evropske porodice. Dakle, jasno je, već prema do sada izloženom, da međunarodno pravo ima primat, ili da je ugrađeno u ustavnopravni okvir Bosne i Hercegovine, jer su norme međunarodnog prava direktno izvršive u Bosni i Hercegovini. Evropska konvencija (Rim, 1950), prema tome, istovremeno predstavlja i minimum ljudskih prava za sve bosanskohercegovačke građane, a garant ovih prava je država Bosna i Hercegovina. Prema tome, jasno je da prema

dualističkom shvatanju, ukoliko se u nekoj državi usvoji zakon koji je suprotan njenoj međudržavnoj obavezi, njeni sudovi i drugi unutrašnji organi primjenjivat će samo nacionalni zakon, ali ako se njime krše neke međunarodne obaveze, to neće isključivati njenu međunarodnu odgovornost. Radi toga se »dualisti« zalažu da se međunarodna pravila moraju prethodno transformirati u zakone države, jer će tako svaki novi suprotan zakon te države biti derogiran u korist ugovora koji je na snazi. Dualisti tvrde da je ovo moguće i bez transformacija, jer je dovoljno da pravilo iz ugovora bude prihvaćeno putem *adopcije*. Dakle, prema dualistima, dovoljno je da ugovori budu sklopljeni (ili *ratificirani*), da mogu derogirati zakon. Za razliku od dualista, prema monističkom shvatanju, međunarodno i unutrašnje pravo dijelovi su jedinstvenog pravnog poretka, pa bi radi toga sudije u nekoj državi, kada primjenjuju unutrašnje propise, morali svoje odluke uskladiti sa međunarodnim pravom i međunarodnim obavezama koje iz ovih ugovora proizilaze. Od opredjeljenja države i njenog izbora dualističke ili monističke koncepcije zavisi odnos međunarodnog i unutrašnjeg prava, ili kako to zapaža Vehabović: »*ono što, međutim, suštinski razlikuje ove metode su pomenuti akti i radnje koje preduzimaju države*« (Vehabović, 2006: 36). Tako je metod transformacije karakterističan za dualističko shvatanje međunarodnog prava i prema ovom metodu, da bi međunarodno pravo bilo uvedeno u unutrašnje pravo neophodno je donijeti poseban akt kojim država izjavljuje da odobrava njegovu primjenu na svojoj teritoriji. Ovakav akt donosi parlament u skladu sa ustavnim procedurom, a primjena ove metode istovremeno je potvrda državnog suvereniteta. Ovakvi ugovori ne postaju automatski dio unutrašnjeg prava, već se vlade obavezuju da će preuzeti sve mjere da tako zaključeni ugovori budu ratificirani od strane domaćih predstavničkih organa i da tek nakon toga dobiju snagu prava na unutrašnjoj teritoriji. Analizirajući dosadašnja iskustva u vezi sa primjenom međunarodnog prava u nekim evropskim državama, Vehabović primjećuje: »*U konkretnoj primjeni ovog metoda inkorporacije, posebno u Italiji i Njemačkoj sudovi su bili suočeni sa određenim problemima, koji su došli do izražaja i prilikom primjene komunitarnog prava. Pošto međunarodni sporazumi imaju istu pravnu snagu kao i unutrašnji zakoni, ustavni sudovi ovih država su bili pozvani da ocijene njihovu ustavnost i zakonitost*« (Vehabović, 2006: 37). Dakle, jasno je da transformacijom međunarodno pravo postaje sastavni dio nacionalnog prava, ali je istovremeno s time postalo podložno utjecaju zakonodavne vlasti, pa time i pogrešnim interpretacijama i promjenama. Prema monističkom shvatanju pravo se tretira kao univerzalna jedinstvena pojava, ili predstavlja »nadržavno pravo« čije sastavne dijelove čine međunarodno i unutrašnje pravo, pa mu radi toga nije potrebna bilo kakva mjera transformacije. Navedeno potvrđuje Vehabović koji, nakon analize evropskih poredaka koji prihvataju monističko shvatanje, kaže: »*U ustavima država koje prihvataju ovakvo shvatanje (Francuska, Belgija, Holandija, Luksemburg, Grčka, Španija, Portugal) određena je obaveza domaćih sudova da neposredno primjenjuju međunarodno pravo. Međutim, to ne znači da se pravilima međunarodnog prava ipso facto priznaje i spremnost nad konfliktnim pravilima unutrašnjeg prava. Ipak, u slučajevima kad je konfliktni propis unutrašnjeg prava donijet kasnije, odstupanje od navedenog pravila i superiornost međunarodnog prava izvodi se iz njegove prirode*« (Vehabović, 2006: 38-39). U državama koje su prihvatile monističku koncepciju, pravila međunarodnog prava direktno se primjenjuju ili uvode u domaći pravni poredak bez bilo kakvih nacionalnih mjera, a u slučajevima sukoba unutrašnjeg prava i međunarodnog, pobjeđuje međunarodno pravo.

„*Etika brige je postavila brigu kao vrednost koja je barem onoliko važna koliko i pravda. Ona je zasnovana na iskustvu koje je zaista univerzalno, na iskustvu da neko brine o vama jer ni jedna država ne bi mogla da preživi da nije bila predmetom ogromne brige. Etika brige posebno ceni brižan odnos, vidljiv na ličnom nivou unutar porodice i među prijateljima, ali i na najopštijem nivou odnosa među svim ljudskim bićima*“ (Held, 2009: 262.). Mir je opšte dobro, a briga za mir naša zajednička obaveza. Ukoliko ne brinemo i ne sprječavamo konflikte (prije svega nacionalne) omogućavamo da „nasilne politike“ opravdavaju nasilne načine rješavanja sporova/konflikata kao jedine moguće, ili svodimo politiku u uske okvire „ličnog dobra i ineterasa“. „*Etika brige obezbeđuje snažnu osnovu u davanju prednosti nenasilju u regionalnim i globalnim sukobima*“ (Held, V.; 2009: 263.). Samo vođeni etikom brige za dobro drugih možemo prepoznati viktimgene rizike i adekvatno (i pravovremeno) reagirati na njih. S tim u vezi nasilne politike koje preferiraju nasilje i rat treba ukloniti s političke scene radi obezbjeđenja mira u društvu, jer ukoliko građani ne budu željeli da aktivno učestvuju u ovoj promjeni prihvatit će ulogu žrtava i mogućnost da budu viktimizirani, ili će silom biti prinuđeni da učestvuju u eskalaciji nasilja u budućnosti. „*Savremeni procesi u kojim se očituje proces homogenizacije i jedinstva sveta prirodno potkrepljuju ovu tendenciju da se na normativnom planu "prevaziđe" razlika između prava i morala, uz tendenciju ignorisanja ili minimalizovanja redukcionističkih i totalizujućih rizika koje povlači ukidanje ove razlike*“ (Babić, 2009.: 11.).

Nebriža prema žrtvama rata (i to posebno prema civilnim kao većinskim) i neadekvatna reakcija građanskih organizacija u odbrani građanskih prava i ineterasa onemogućila su pravdu za žrtve rata u Bosni i Hercegovini. Neimplementacija Aneksa 6 (Sporazuma o ljudskim pravima) i Aneksa 7 (Sporazuma o izbjeglim i raseljenim) u jasno predviđenom roku od 5 godina ili do 2001. godine, ukazuje na lošu namjeru vladajućih nacionalističkih politika da pravda ostane nedostižna za žrtve rata. Pasivnost građana, i nepostojanje „građanskog neposluha“ i

„građanskog otpora“ potakli su vladajuće na bahatost, diskriminaciju i još obimnije kršenje kako međunarodnih, tako i unutrašnjih obaveza, i dovelo do ugrožavanja pravne sigurnosti svakog građanina Bosne i Hercegovine.

Nespremnost vladajućih politika da se *vis a vis* individualnih odriče kolektivnih prava, jasno ukazuje na urušavanje vladavine prava i pravne države u Bosni i Hercegovini, ali i na nebrigu za potrebe i interese svakog građanina bez kojeg država ne bi mogla da postoji. Da li je to najteže urušavanje suvereniteta i države? Naravno da jeste, jer države nema ako nije u stanju da omogući da njeni zakoni budu u praksi provodivi na cjelokupnoj teritoriji.

Prema Grocijusovom određenju pravedna je ona strana u ratu koja može sa pravom da upotrijebi silu u ratu kako bi se odbranila jer je napadnuta, ali kada je riječ o pravu naroda na samopredjeljenje ova teorija nije primjenjiva jer je rat ili borba „započeta radi realizacije prava naroda“ čime samoodbrana države od vlastitog naroda treba da vodi kažnjavanju tog naroda radi odbrane interesa države ili zbog izdaje države. Budući da je krivica izvor i uzrok postojanja samog rata, ona mu onda *prethodi* što omogućava da se principijelno lako i jednostavno odredi koja se strana *bori za pravednu stvar*, tj. kojoj strani pripadaju ratna prava, pa onda i pravo da pobijedi, što znači da bi države prema teoriji pravednog rata morale da odstupe od ovih različitih stavova (sukobljenih strana) i „pravednoj strani“ dozvole upotrebu svih sredstava, a ne samo nekih, kako bi ta strana stvarno mogla i da pobijedi u samoodbrani (zbog embarga na uvoz oružja Bosni i Hercegovini nije dozvoljeno naoružavanje radi samoodbrane čime je onemogućena njena pobjeda u samoodbrani). Međutim, pošto se ratovi vode zbog interesa, među kojima specijalno mjesto ima sloboda (tj. vlastita sloboda), koja predstavlja jedan poseban interes od velike vrijednosti – što znači da odbrambeni rat nije rat zbog „puke pravde“, tj. to što odbrana ima svojstvo pravednosti nije, kao i kod napada, ono zbog čega se ratuje. Radi toga su Ujedinjeni narodi članom 2. Stav 4. svojim članicama naložile „suzdržavanje od prijetnje silom ili upotrebe sile sa izuzecima u članu 51. ili povrede prava na „individualnu ili kolektivnu samoodbranu“ i člana 42. „poduzimanje akcija radi održavanja međunarodnog mira i sigurnosti“ ili „radi uspostave mira“. S tim u vezi razlikujemo jednostrane intervencije i to: predemokratska intervencija (pružanje vojne pomoći satanovništvu radi ostvarivanja prava na demokraciju), humanitarnu intervenciju (vojna intervencija u drugoj državi radi zaštite temeljnih ljudskih prava) i intervenciju (vojnu) u zaštiti vlastitih građana (slučaj: Bosne i Hercegovine i Ukrajine).

Od sva tri modela „dozvoljenog rata“, teoriji pravednog rata najbliže su humanitarne intervencije koje poduzimaju Ujedinjeni narodi radi odbrane država od agresije, ali ako imamo na umu posljednju intervenciju UN-a prema Republici Srbiji zbog odbrane nezavisnosti Republike Kosova ova teorija ili „pravednost“ bi bila dovedena u pitanje, i to posebno ako imamo na umu činjenicu da ista nije bila odobrena u slučaju: Bosne i Hercegovine. Za tomu Akvinskog važni su za „pravedan rat“ i dodatni kriterijumi koji moraju biti ispunjeni prije ulaska u rat i to: kriterij proporcijalnosti (proportionality) i vjerovatnost uspjeha (probability of success), na osnovu kojih zaključujemo da odgovorni političari prije otpočinjanja ratova moraju imati dobre procjene krajnjih ishoda rata, i iste ne započinju, ukoliko njihova pobjeda nije sigurna ili moguća.

S tim u vezi, uzimajući u obzir ne samo teoriju pravednog rata, već i iskustvo Bosne i Hercegovine, ali i sve ostale međunarodne dokumente koji uređuju pravila ponašanja „zaraćenih strana“ prije, u toku i nakon okončanja rata, zagovornice smo PREVENTIVNE DIPLOMACIJE ili pregovaranja „strana u konfliktu“ ili „zaraćenih strana“ direktno ili pomoću medijatora tj. posrednika kako bi se rješenje konflikata pronašlo u miru bez žrtava, šteta i ljudskih patnji ubuduće (integrativna medijacija/konsultativna).

Mir ne možete graditi ako niste izvršili „suočavanje s prošlošću“, „priznanje krivnje“, „izvinjenje žrtvama“, „oprost žrtava“ i „pomirenje“. Graditi mir bez pomirenja je gradnja „kule od karata“ koja vam se svakog trenutka može srušiti.

Upravo zbog toga, više od dvadeset godina nakon potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton, 1995.) neophodno je pristupiti procesu pomirenja da bismo mir mogli graditi i čuvati.

3. DISKUSIJA

U zaključku želimo da podsjetimo da su prema svim vojnim teorijama, odnos vojnih snaga i okončanje rata neraskidivo povezani, jer je, kako je zaključio pruski mislilac Carl von Clausewitz "rat nastavak politike drugim sredstvima", a vojni uspjeh ključan je prilikom određivanja kada i sa kakvim rezultatima neki rat treba da se završi. Međudržavni ratovi u novijoj historiji zvanično se završavaju potpisivanjem mirovnog sporazuma, kojim se reguliraju poslijeratni međusobni odnosi država koje su učestvovala u ratu i njima se uređuju sva važna pitanja vezana za protekli rat i njegove posljedice kao što su: teritorijalna pitanja, pitanje plaćanja ratne odštete, restitucije, uspostave predratnih međunarodnih ugovora, demilitarizacije određenih područja i slično. Međutim, mirovnim sporazumom može se regulirati i formiranje novih država kao što je bio slučaj sa Versajskim (Versailles) mirovnim ugovorom iz 1919. godine kojim su priznate Kraljevina SHS, Poljska i Čehoslovačka. Dakle, rat u Bosni i Hercegovini (protiv Republike Bosne i Hercegovine) dokazuje da je sila pokretač međunarodnih odnosa i da zajedno sa moći odlučuje o konačnom ishodu konflikta i pravdi za žrtve, što potvrđuje i izjava bivšeg viskog službenika

američke vlade Georgea Kenneya, koji je do avgusta 1992. godine bio voditelj Jugoslovenskog odjeljenja u State Departmentu, a koji je priznao da: "Stavovi administracije Georgea Busha o jugoslovenskoj krizi između februara i avgusta predstavljaju najgore licemjerje. Od početka cilj nije bio dobra javna politika, nego dobar odnos sa javnošću, i ako se stvari tako postave, ta je administracija postigla sjajan uspjeh - uspjela je da umanjí ozbiljnost krize i da zamagli njenu suštinu", što potvrđuje i dr. Johna Goulda koji je rekao: "Uglavnom smo sjedili dokoni dok je genocid poput pomahnitale vatre harao poljima, ulicama i kućama Bosne i Hercegovine. Mi smo, naravno, objavljivali proglose, mi smo, naravno, izražavali prezir, ali nismo djelovali". Prema tome, pravda za žrtve genocida, kao i za sve bosanskohercegovačke građane, a time i adekvatna satisfakcija za žrtve, ne može se postići putem međunarodnih sudova, a reparacija za ratne štete ovisit će od raspodjele državne imovine bivše Jugoslavije i bilateralnih odnosa Bosne i Hercegovine sa susjednim državama (Republikom Srbijom, Republikom Crnom Gorom i Republikom Hrvatskom).

Prema svemu prethodno izloženom zaključujemo da **teorija pravednog rata ne može dati opravdanje za rat, jer moral zabranjuje rat, ali ne i u njemu učestvovanje**. S tim u vezi, jasno je da je jačanje suvereniteta kroz djelovanje Ustavnog suda Bosne i Hercegovine jedino moguće ako se »osposobe državne službe i urede da prate donošenje zakona u entitetima koje bi ovlašćenim pokretačima postupka davale prijedloge za pokretanje postupaka za utvrđivanje ustavnosti entitetskih zakona« (Ibrahimagić, 2005: 257). Osim toga, neophodno je da odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine budu izvršive na teritoriji cijele države (Ibrahimagić, 2005:258), što potvrđuje i profesor Zgodić, koji se također zalaže za sankcije za nepoštivanje odluka Ustavnog suda (Zgodić, 2005: 79).

Prema članu III/3.b. Ustava Bosne i Hercegovine »Entiteti i bilo koje njihove subdivizije će se u potpunosti pridržavati ovog ustava, koji je nadređen svim nekozinstentnim odredbama zakona Bosne i Hercegovine i ustavima i zakonu entiteta i sa odlukama zajedničkih institucija Bosne i Hercegovine. Opći principi međunarodnog prava će biti dio integralnog zakona Bosne i Hercegovine i entiteta«, što znači da su entiteti »podređeni« državni, te da ni u kom slučaju ne mogu sklapati međunarodne ugovore, ili raditi protivno interesima Bosne i Hercegovine, te da svi ti međunarodni ugovori iz kojih automatizmom proizilaze obaveze za Bosnu i Hercegovine, ne mogu biti sklopljeni bez odobrenja Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. „Također, prema članu III/5. Bosni i Hercegovini pripadaju i dodatne nadležnosti prema kojima ona ima pravo da preuzme nadležnosti entiteta u skladu sa Aneksima 5. do 8. Općeg okvirnog sporazuma“ (Vehabović, 2006: 80).

„Bratoubilački nacionalizam koji je zahvatio dve zajednice stvoren je i potpirivan od strane pomenutih moćnika. Ovaj proces bio je još očigledniji u Ruandi. Geocid tamo nisu počinili monstrumi, već obični ljudi koji su bili grupisani, ugroženi i obmanuti od strane birokrata, vojske, političara, medija, intelektualaca, akademika i umjetnika, ne bi li povjerovali da je ubijanje neophodno kako bi se izbjeglo sopstveno istrebljenje, a koje bi sprovele njihove žrtve“ (Duzinas, 2009: 353.). Za održivi mir u Bosni i Hercegovini neophodne su odgovorne i efikasne vladajuće elite koje će učiniti snažan pomak na osiguranju mira i pravne sigurnosti, očuvanju životne sredine, razvoju trgovine i finansija, u direktnim inostranim investicijama, poštivanju ljudskih prava, suzbijanju korupcije, trgovine ljudima i organiziranog kriminala, i humano i odgovorno tretiranje i rješavanje pitanja migranata u Bosni i Hercegovini. Rizik rata se može izbjeći samo stvaranjem regionalnog mirovnog pokreta, koji neće biti samo građanski, već mora biti politički ili moraju biti potpisani sporazumi mira između država u regiji. Mir u Bosni i Hercegovini se može očuvati samo sa potpisivanjem međudržavnih mirovnih sporazuma koje će pratiti akcioni planovi u vezi sa izgradnjom mira u regiji. „Za Cicerona, kao i za mladog Scipiona, humanost podrazumijeva velikodušnost, ljubaznost, civilizovanost, kulturu i suprotsavljena je varvarizmu i animalnosti. Samo oni koji se pridržavaju određenih standarda ljudi su u punom smislu, i u potpunosti zaslužuju pridjev "ljudski", ili atribut "čovečan"“ (Čendler, 2009: 350.). **Izbor promjena je najveća i najvažnija politička borba naših dana i može voditi konstruktivnim reformama ili opasnim nazadovanjima, i povećanju konflikata među zemljama. Mi smo za treći put, a to je put promjena radi ostvarenja stabilnog regionalnog mira.**

Država koja nije u mogućnosti da kroz kulturni i nenasilan politički dijalog obezbijedi mir i pravnu sigurnost svih njenih građana na cjelokupnoj teritoriji, država je sa ograničenim suverenitetom ili ograničenom moći. Bez mira unutar države nema njenog razvoja, a države koje to nisu u mogućnosti „slabe su“ i „visoko rizične“ zbog čega ih izbjegavaju i zaobilaze, što nas navodi na zaključak da nas neodgovorne politike vode u izolaciju, urušavaju ugled i međunarodno priznanje, ali i mir u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

- Adžajlić-Dedović, A. (2010). „Pravni položaj žrtve u Ustavu i međunarodnom pravu – bosanskohercegovačka paradigma“, Bihać: Pravni fakultet.
- Anderson – Gold, Š. (2009). Svjetska vlada, Beograd: Službeni list.
- Babić, J. (1995/2015). „Etika rata i „Teorija pravednog rata““, Biblioteka srpske kulture. Babić, Jovan (2009.), Svetska vlast, Beograd: Službeni glasnik.

- Babić & Bojanić (2009). Svetska vlast, Beograd: Službeni glasnik..
- Čendler, D. (2009). Svjetska vlada, Beograd: Službeni list.
- Duzinas, K. (2009). Svjetska vlada, Beograd: Službeni list.
- Grotius, H. (1901). „De iure belli ac pacis, bk. III, Ch. I, III: „Treće pravilo“; navedeno iz G. M. Reichberg, Syse, H., & Begby, E. eds., (n.d.). *The Ethics of War: Classic and Contemporary Readings*,.
- Held, V. (2009). Svjetska vlada, Beograd: Službeni list.
- Ignjatijef, M. (2006). Ljudska prava kao politika i idolopoklonstvo, Beograd: J.P. Službeni glasnik.
- Ibrahimagić, O. (2005). Dayton=Bosna u Evropi, Pravna suština Dayton, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca.
- Janković, B. (1970). Međunarodno javno pravo, Beograd: Naučna knjiga.
- Ofe, K. (1999). „Modernost i država“, Beograd: Filip Višnjić.
- Nilsen, K. (2009). Svetska vlast, Beograd: Službeni glasnik.
- Nizen, P. (2009). Svjetska vlada, Beograd: Službeni list.
- Peonidis, F. (2009). Svjetska vlada, Beograd: Službeni list.
- Raphaël, F. (2006). „In primam Pandectarum partem Commentaria“, ad Dig., 1, 1, 5, u Reichberg, Syse, Begby, eds., *The Ethics of War, Classic and Contemporary Readings*, Blackwell P.
- Reichberg, G. M. (2012). “Just War and Regular War: Competing Paradigms”, u D. Rodin & H. Shue, *Just and Unjust Warriors*.
- Shaw, M. N. (2008). „International law“, Cambridge, Cambridge University Press, 6. Izd.
- Tomić, Z. (2001). Nirnberška presuda, Sarajevo: Magistrat.
- Vasović, V. (2006). „Savremene demokratije I“, Beograd: Službeni glasnik.
- Vasović, V. (2004). „Legitimnost, legalnost i civilno društvo, u: Između autoritarizma i demokratije“, knjiga 2,, Beograd: Civilno društvo i politička kultura, CEDET.
- Vehabović, F. (2006). Odnos Ustava Bosne i Hercegovine i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Sarajevo: ACIPS.
- Vučković, A. (1995). „Struktura zla i oprost“, Split: Franjevačka teologija.
- Zgodić, E. (1999). Ideologija nacionalnog mesijanstva, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca.